

MÁME VIZI OCHRANY PŘÍRODY?

DAVID STORCH

NÁSLEDUJÍCÍ TEXT VZNIKL NA ZÁKLADĚ DISKUSE NA DRUHÉM SETKÁNÍ FOP, NICMÉNĚ SPÍŠ NEŽ KONSENZUÁLNÍ NÁZOR DISKUTUJÍCÍCH PŘEDSTAVUJE NÁZOR AUTORA, INSPIROVANÝ RŮZNÝMI ZDROJI.

Prof. DAVID STORCH, Ph. D.
Ředitel Centra pro teoretická studia,
společného pracoviště Univerzity
Karlovy a AV ČR, a zároveň člen
katedry ekologie Přírodovědecké
fakulty UK. Zabývá se makroekologií,
evoluční ekologií a ekologickou
teorií, zejména pak jevy týkajícími
se prostorové distribuce a diver-
zity živočichů i rostlin v regionálním
až globálním měřítku a obecnými
zákonitostmi uspořádání přírody.

Žijeme v době, kdy je ochrana přírody
standardní agendou státní správy. Zároveň
se vzrůstá pocit, že se vyprazdňuje, chybí
jí vize a mnohde se dělá jen proto, aby se
vyhovělo předpisům. Obě věci spolu sou-
visejí – v okamžiku, kdy nějaká činnost
přestává být věcí nadšených amatérů
hnaných vnitřním motorem a stává se
úřadem, je jisté vyprázdnění očekávatelné.
To ale neznamená, že není nebezpečné.
Cíle se totiž postupně mění za prostředky
– přírodu chráníme proto, že nám to
ukládá zákon či vyhláška, namísto toho,
aby vyhlášky a zákony sloužily ochraně
přírody. Opravdový smysl celé činnosti se
tak vytrácí. Ozývají se pak hlasy, že ochra-
na přírody je zbytečná a neúčinná a že
vlastně není jasné, proč jí vůbec máme.

**Zastřešujícím obecným cílem
ochrany přírody by tedy mělo
být udržení přírodní rozmanitosti
Země.**

Sami ochranáři pociťují, že tu chybí jas-
ná vize toho, oč mají usilovat, jaké jsou
vlastně cíle ochrany přírody a jak těchto
cílů dosahovat.

Domnívám se, že situace ve skutečnosti
není tak zlá. Jasně formulovaná vize
možná chybí, to ale neznamená, že za
vším ochranářským snažením není doce-
la silná implicitní idea, o co vlastně jde.
Zkusme tuto ideu vystihnout a přesněji
tak reformulovat, co jsou – nebo by měly
být – obecné cíle ochrany přírody a jak
jich lze dosahovat.

CO CHTÍT?

V první řadě je užitečné si uvědomit, že
ochrana přírody je dosti specifická pod-
oblast ochrany životního prostředí.
Ochranu životního prostředí můžeme

rozdělit do tří sfér, které se liší tím, jak
přímo se týkají lidí. Nejbezprostřednější je
ochrana životního prostředí člověka, kde
jde přímo o jeho zdraví nebo dokonce
život. Sotvakdo bude něco namítat proti
tomu, že člověka je chránit třeba před
jedy, kterými své prostředí zamořuje –
a se zdůvodněním, proč je tato oblast
lidské činnosti důležitá, tedy není probl-
ém. Jen o něco méně triviální je ochra-
na přírodních zdrojů – zde jde lapidárně
řečeno o budoucnost, tedy o to, aby
příští generace nepoznaly nouzi. Na první
pohled by se zdálo, že klasická ochrana
přírody by sem mohla spadat, poněvadž
příroda poskytuje člověku nejrůznější tzv.
ekosystémové služby. Jenže to by zna-
menalo přírodu redukovat na ekosystémy
coby zdroje pro člověka. Ochrana přírody
v pravém smyslu je ještě něco jiného:
stará se o tu část světa, která člověku
bezprostředně neslouží, která je nelidská,
ale kterou přesto potřebujeme z nějakých
subtilnějších (řekněme kulturních a psy-
chologických) důvodů. Motivace k její
ochraně ale tak nemůže být čistě utilitární
– a proto taky není zcela nabíledni.

Ochrana přírody byla od začátku mo-
tivovaná pocitem, že svět je nějak
v nepořádku, že mizí přirozený svět, který
jsme znali z dětství, z vyprávění nebo

**Jedním z cílů ochrany přírody je
zabránit vymírání druhů.**

třeba z literatury. Dochází k ochuzování
světa. Zastřešujícím obecným cílem och-
rany přírody by tedy mělo být udržení
přírodní rozmanitosti Země. Předpokládá
to ovšem, že tuto rozmanitost považujeme
za něco důležitého. Zde nemá smysl do
hloubky rozebírat, proč si ceníme rozma-
nitosti (to by bylo na jiný text), stačí, když

Box 1: Vymírání a prostorové měřítko

Chceme-li bránit vymírání druhů a populací, jedno z nejdůležitějších rozhodnutí se týká prostorového měřítka. Celkem není pochyb o tom, že je nutné maximálně zamezovat vymírání globálnímu, tedy mizení celých druhů z povrchu Země. To ale není pro naši ochranu přírody moc relevantní, poněvadž naprostá většina našich druhů žije i jinde než na našem území a péče o naše populace může být z tohoto hlediska marginální (zvláště jde-li o druhy, které jsou u nás vzácné proto, že zde mají okraj svého areálu rozšíření). U nás půjde tedy spíše o ochranu lokálních populací. Jenže je třeba se vypořádat s faktem, že malé lokální populace občas vymírají tak jako tak a patří to k běžné a přirozené dynamice metaspolečenstev respektive metapopulací – triviálním příkladem je výměna druhů na lokalitě během ekologické sukcese. Jakkoli tedy někdy stojí za to zachraňovat lokální populace vzácných druhů, jindy je to zbytečné a kontraproduktivní. I tady ale můžeme nalézt relativně rozumné vodítko: území České republiky má rozlohu tak akorát velkou, aby nám mohlo začít vadit vymírání na úrovni celého našeho území. Jinými slovy, když hrozí, že nějaký druh vymizí z ČR, stojí za to snažit se s tím něco dělat, zatímco když hrozí, že vymizí pouze z území o velikosti dejme tomu okresu, není to tak horké (samozřejmě pokud to není poslední okres, kde ten druh žije, což už by právě nebylo jen lokální vymření). Jistě jde o vodítko pouze přibližné (mělo by záležet například na míře ohrožení druhu v rámci celé Evropy), to ale platí o všech obecných pravidlech.

víme, že pro většinu lidí to jakási hodnota je. Rozmanitost (diverzita) ovšem není úplně jednoduchý a jednoznačný koncept, a navíc je zřejmé, že jde o něco dynamického, stále se proměňujícího (a ty proměny samy jsou rozmanité), takže princip „zachování diverzity života“ je příliš obecný na to, aby stačil pro legitimizaci nějakých konkrétních kroků.

Naštěstí to moc nevadí. O přírodě toho víme dost na to, abychom mohli složitou problematiku ochrany rozmanitosti bez většího rizika zjednodušit na dvě základní věci. Za prvé, mohli bychom se shodnout na tom, že jedním z cílů ochrany přírody je

Druhý cíl ochrany přírody je harmonizovat vztah člověka a přírody.

prostě zabránit vymírání druhů. Druhá diverzita je totiž základem většiny dalších aspektů biologické rozmanitosti a vymření druhu představuje nevratnou ztrátu vedoucí k poklesu rozmanitosti, který se jen těžko napравuje. Je vždy třeba si ujasnit, na které prostorové škále chceme vymírání zabránit (viz Box 1), ale tak jako tak bude platit, že chceme, aby se moc nevymíralo. A rozhodneme-li se chránit druhy a jejich populace před vymřením, budeme muset zároveň chránit celá společenstva a ekosystémy.

Druhý a související cíl ochrany přírody je harmonizovat vztah člověka a přírody. Člověk přírodu ničí, respektive mění původní typy prostředí na antropogenní biotopy a smyslem ochrany přírody by

mělo být, aby tyto změny nebyly příliš drastické. Cílem je najít způsoby, jak zajistit koexistenci lidí a ne-lidského světa v krajině přijatelné pro maximum živých bytostí.

CO DĚLAT?

Těmto dvěma cílům by pak měly odpovídat prostředky, jak jich dosahovat. Těch je spousta a pojednávají o nich celé disciplíny (třeba ochránářská biologie), nicméně i tady se budou hodit nějaká obecnější vodítka. Chceme-li zabránit vymírání, jeden z nejuniverzálnějších principů představuje maxima „pomáhej slabšímu“. Vzácné nebo ubývající druhy zkrátka zasluhují podporu, poněvadž právě těm hrozí eventuální vymření. Ochrana přírody v tomto ohledu není a nemůže být neutrální, tedy nemůže nechat přírodu „ať si dělá, co chce“. Je dobré si uvědomit, že v tomto smyslu není ochrana přírody vlastně nic „přirozeného“, jde o lidskou (kulturní) činnost závislou na našich rozhodnutích ohledně toho, co budeme podporovat a co ne. A podpora těch, kteří jsou na tom právě špatně, je rozumná volba.

Jeden z nejuniverzálnějších principů představuje maxima „pomáhej slabšímu“.

Co se týče oné harmonizace vztahu člověka a přírody, spíše než jednoduchá vodítka zde hraje důležitou roli cit pro uměřenost. Nelze se vymanit z toho, že svět se mění a bude se měnit a je dobré si uvědomit, co jsou nezvrat-

elné trendy současných změn a co jsou možná jen krátkodobé vzruchy a propady (viz Box 2 na následující straně). Krajina našich babiček každopádně mizí a nastupuje - mimo jiné - nová divočina. Nezbyvá tedy než nacházet rovnováhu mezi zachováním kousků starého světa, ponecháním prostoru přírodním procesům a vytvářením prostředí pro naše potřeby. Tedy rovnováhu mezi „starou krajinou“, „novou divočinou“ a „zahradou“. Prostředků k tomu je celá řada a jde to dělat různými způsoby. Není tedy nic zvláštního na tom, že o ochraně přírody se vedou spory a neexistuje žádná objektivní pravda, co je pro přírodu nejlepší.

Nezbyvá tedy než nacházet rovnováhu mezi zachováním kousků starého světa, ponecháním prostoru přírodním procesům a vytvářením prostředí pro naše potřeby.

To platí obecně. Víze ochrany přírody nám pomůže se orientovat: je dobré vědět, že se snažíme bránit vymírání a harmonizovat vztah člověka a přírody a je dobré znát rámcové prostředky, jak toho dosahovat. Konkrétní postupy jsou ale záležitostí erudovaného rozhodnutí, a to je individuální intelektuální výkon. Všelijaké metodické pokyny nám mohou pomoci, ale tíhy odpovědného a informovaného rozhodnutí nás nezbaví.

Box 2: Co se děje v přírodě

V přírodě se toho dnes děje víc, než bychom chtěli, ale jen něco má povahu dlouhodobých trendů. Je dobré je rozlišovat, protože podle toho se můžeme rozhodnout, čemu lze zabránit a co je naopak téměř beznadějně. Není to ani zdaleka triviální. Například globální oteplování teď vypadá nezvratně, ale ve skutečnosti se prostřednictvím různých zpětných vazeb ve složitém globálním ekosystému může rychle zvrátit ve svůj opak. **Následující trendy ovšem vypadají velmi setrvale**, jakkoli některé jsou globální a zatím se u nás moc neprojevují, zatímco jiné jsou u nás důležitější než jinde ve světě.

- **Růst lidské populace.** Jde o trend, který v Evropě přímo nepozorujeme, ale jeho následky - nadměrná exploatace zdrojů apod. - vlivem globální propojenosti časem určitě ponese. Globální růst populace nemůže samozřejmě pokračovat do nekonečna, nicméně nějakých sto let ještě populace určitě poroste, byť čím dál pomaleji, a těžko si představit, že by to neovlivnilo prakticky celou zeměkouli, včetně míst, která dnes populačně stagnují.

- **Zvětšování zrna krajinné mozaiky.** Jde o trend pozorovatelný už od pravěku a souvisí především s čím dál účinnější a intenzivnější dopravou. V situaci s nízkou intenzitou dopravy je nutné všechny typy hospodářské činnosti koncentrovat v jedné malé oblasti, takže krajina se skládá z malých zrn blízko u sebe (například každý katastr obce dřív obsahoval všechny typy užití pozemků, jako pole, les, louka, pastvina). V době s intenzivní dálkovou dopravou se mohou specializovat celé regiony, takže tam, kde je výhodný jeden typ obhospodařování, tento typ zcela převládne a zrnitost krajiny se zvětšuje.

- **Homogenizace přírody.** Souvisí s předchozím, ale bezprostřední příčinou je vlna šíření druhů vlivem člověka z kontinentu na kontinent. Biologické invaze jsou nejnápadnějším rysem současné biosféry; jsou mnohem významnější a lépe doložené než vymírání druhů. Lokálně diverzitu (přinejmenším dočasně) zvyšují, díky čemuž pozorované trendy změn biologické rozmanitosti nejsou jednoznačné (na většině měřítek tedy nepozorujeme systematický pokles biologické rozmanitosti).

- **Eutrofizace a zarůstání krajiny.** V biosféře je nyní díky průmyslové výrobě (hlavně hnojiv) mnohem víc dusíku a fosforu než bylo kdykoli v minulosti. Tyto normálně limitující prvky tedy limitující být přestávají, na což reaguje vegetace (zvláště rychle rostoucí druhy) i vodní autotrofové. U nás se tak totálně mění struktura společenstev sladkých stojatých vod, v nichž přežije jen pár druhů (rybáři tento trend posilují, poněvadž tak rostou výnosy kaprů), eutrofizace postihuje i moře a velké oblasti souše. Krajina ale zarůstá i z jiného důvodu, a to proto, že polevil tlak extenzivně hospodařící lidské populace. Vzniká tak „nová divočina“ v místech, která se nevyplatí intenzivně obhospodařovat, a mizí druhy bezesí.

- **Urbanizace a ubývání lidí z volné krajiny.** Na zemědělství a vůbec jakékoli obhospodařování krajiny stačí zlomek lidské populace, lidé tak z krajiny mizí a stěhují se do měst. Města sama o sobě nemusí být z hlediska biologické rozmanitosti úplně špatná (v městském prostředí žije mnohem víc organismů než v intenzivně obhospodařovaných polích a plantážích), ale jejich metabolismus (spotřeba zdrojů, odpady) má zásadní vliv na jejich okolí. Ubývání lidí z volné krajiny má kromě bezprostředních následků a souvislostí zmíněných výše (zvětšování krajinného zrna, zarůstání krajiny) vliv na lidskou percepci přírody - mizí vazba lidí k přírodě a ponětí o přírodních zdrojích. To může mít z hlediska ochrany přírody fatálnější efekt než samotná urbanizace.

Těmto trendům nelze globálně čelit. To ale neznamená, že se jim nedá bránit lokálně - žádný trend není úplně homogenní, všude mohou vznikat refugia fungující v trochu jiném režimu než zbytek. A když trend pomine nebo se jinak změní situace, tato refugia mohou sloužit jako zdroje pozitivních inovací.